

מאמר 1 מתוך 5

מהמהפך אל ההפיכה המשטרית

הפוליטיקה הישראלית מובילה את ישראל במשך עשרות שנים היישר אל הקרחון. מנהיגים מנותקים ממשכנים את העתיד לטובת שפיכת כספים מתמשכת לכיוונים סקטוריאליים ואישיים.

דן בן-דוד

אחת האמיתות הכלליות ("stylized facts" בשפה הכלכלית) המאפיינות מסלולי צמיחה ארוכי הטווח של מדינות היא יציבותן. רמת חיים של מדינה (כפי שהיא נמדדת על ידי התמ"ג לנפש) נוטה לעלות לאורך מסלולים יציבים להפליא. במקרה של ארצות הברית, רמת החיים גדלה בשיעור שנתי של 2% בין 1890 ל-2007, השנה שלפני תחילת המיתון הגדול. מאז אותו מיתון, ארה"ב ירדה מהמסלול ארוך הטווח שלה, כשמגיפת הקורונה רק מעכבת עוד יותר את חזרתה.

הגורמים הבסיסיים לצמיחה ארוכת טווח הם תשתיות המפתח של המדינה, החל מהון פיזי ואנושי (למשל, חינוך) ועד למערכות המשפטיות והבירוקרטיות שלה. העדיפויות לאומיות קובעות את אופן חלוקת התקציב ואת החלק המופנה לתחזוקה ושיפור תשתיות המפתח.

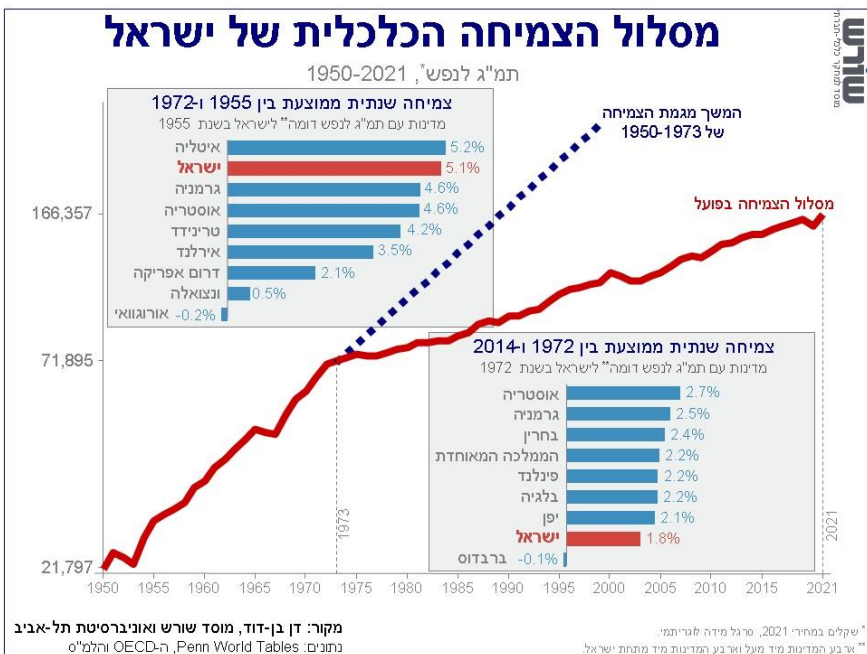
כאשר אלה משתפרים בהדרגה עם הזמן, הפריץ גדל, ובעקבות כך עולה רמת החיים.

אירועים גדולים עלולים לגרום למדינה ליפול מתחת למסלול ארוך הטווח ולהיכנס למיתון, או לעלות מעליו לתקופות אינפלציוניות. בהתחשב באופק הקצר יחסית של ממשלות נבחרות, רוב תשומת הלב שלהן מתמקדת בהקטנת מחזורי העסקים הללו מסלול הצמיחה כדי להיבחר מחדש. לעתים רחוקות יש לממשלות רוחב פס המאפשר גם התמקדות בשאלות הגדולות המשפיעות על עצם הגובה והשיפוע של המסלול כולו.

כתוצאה מכך, שינויי מדיניות בתחומים אלה נוטים להיות פחות משמעותיים – ומכאן נובעת

יציבות המסלולים ארוכי הטווח.

יש מעט מדינות – אם בכלל – שספגו אירועים משמעותיים בקצב ובעוצמה שחוותה ישראל. הצירוף של מלחמות, היפר-אינפלציה וגלי עלייה עצומים שהגדילו את אוכלוסיית המדינה במספר מונים, יכול לערער את האמון בנכונות "האמיתות הכלליות" בהקשר של המשק הישראלי. אולם, ישראל אינה יוצאת דופן לכלל היציבות של צמיחה ארוכת טווח. למעשה, היא דוגמה מצוינת לאופן שבו שינוי דרמטי בעדיפויות הלאומיות יכול להוביל לתפנית חדה של המסלול כולו. שיפוע מסלול הצמיחה משקף את קצב הצמיחה הכלכלית. ככל שהמסלול תלול יותר, כך הצמיחה מהירה יותר.

מסלול הצמיחה של ישראל מ-1950 (שנתיים לאחר קבלת העצמאות) ועד מלחמת יום הכיפורים ב-1973 היה יוצא דופן. למרות מיתון גדול בתחילת שנות ה-50, במהלכו נאלצה המדינה לקצוב מזון על מנת להאכיל את גלי המהגרים חסרי כל שהציפו אותה (תקופת הצנע), ישראל התגברה על המכשולים וצמחה בקצב פנומנלי. היא לא רק הצליחה להאכיל ולשכן

את המהגרים החדשים – תוך שהיא נאלצת להגן על עצם קיומה במלחמות – היא גם מצאה את הדרך לבנות את התשתיות של אומה מודרנית. בהשוואה לשמונה המדינות עם התמ"ג לנפש הדומה ביותר לזה של ישראל בתחילת שנות ה-50 (גרף פנימי בצד שמאל), ישראל צמחה מהר יותר ממרביתן במהלך העשורים הראשונים שלה.

התקפות הפתע המסיביות על ישראל ביום כיפור ב-1973 הרעידו את כל אמות הסיפים בארץ. הנהגת מפלגת העבודה (בפורמטים השונים שלה), שהובילה את ישראל מאז הקמתה, נתפסה כזוחחה, מנותקת, מושחתת בחלקה, ולא מתעניינת בצרכים האמיתיים של ישראל. מחאות ענקיות ומתמשכות הובילו למהפך הפוליטי הראשון של ישראל מאז לידתה. באותן בחירות של 1977, הליכוד תפס את הגה השלטון והפך שינויים בסדר העדיפויות הלאומי של ישראל לרשמיים.

חלק מהשינויים הללו כבר החלו מספר שנים קודם לכן, כאשר ההתנחלויות הבלתי חוקיות הראשונות בגדה המערבית קיבלו אישור שבשתיקה מהממשלה. מדיניות זו נחקקה בסלע ואף הורחבה על

ידי ממשלת הימין החדשה. שותף חיוני נוסף שאפשר את הקמת הקואליציה החדשה ב-1977 היו החרדים, שמעולם לא היו שותפים קואליציוניים בממשלות קודמות.

במקום להתאושש ממלחמת יום הכיפורים ולחזור למסלול הצמיחה הקודם, השינויים בעדיפויות הלאומיות העבירו את ישראל למסלול חדש, איטי בהרבה (גרף פנימי בצד ימין). בהשוואה לשמונה המדינות בעלות תמ"ג לנפש דומה באמצע שנות ה-70 (ארבע מדינות מדורגות מיד מעל וארבע מדינות מיד מתחת לישראל), הצמיחה השנתית הממוצעת (1.8%) של ישראל מיקמה אותה קרוב לתחתית הקבוצה.

למרות הפיכתה ל"אומת הסטארט-אפ", חלקים גדולים של המדינה נותרו הרחק מאחור. מבט חד יותר מגלה עד כמה בעייתי מסלולה של ישראל בעשורים האחרונים. השכר השעתי הממוצע במדינה לא יכול

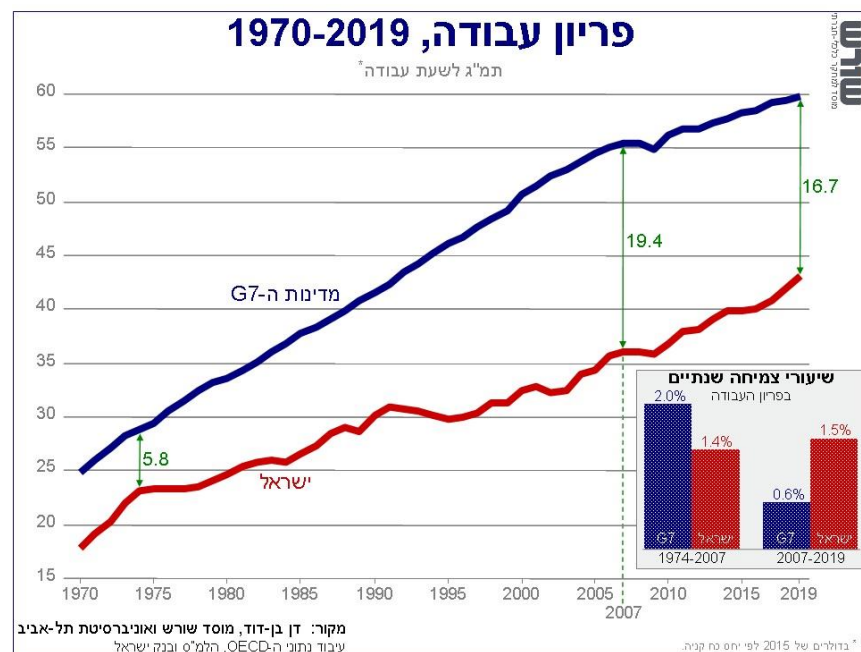
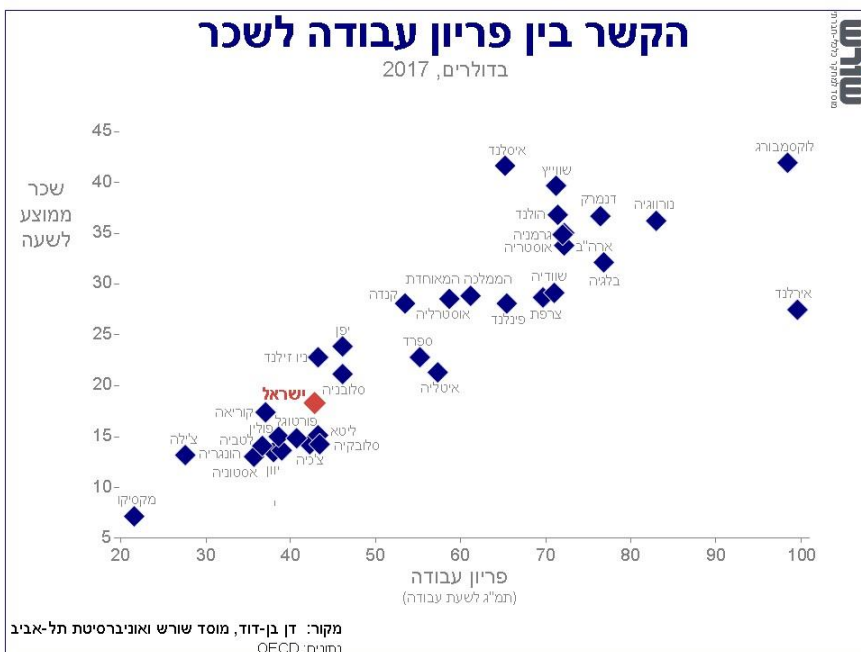
להיות גבוה אם הכמות השעתי המיוצרת בה נמוכה. באופן ספציפי, קיים קשר הדוק בין השכר השעתי ברמה הלאומית לבין התוצר לשעת עבודה – הידוע גם כפריון עבודה.

פריון העבודה בישראל נמוך מזה של כל המדינות המפותחות הרלוונטיות. ככזה, השכר הממוצע לשעה במדינה גם הוא מתחת לכל המדינות הללו.

השוואה ארוכת טווח של פריון העבודה בארץ עם הממוצע של מדינות ה-

G7 המובילות את העולם המפותח (ארה"ב, קנדה, הממלכה המאוחדת, גרמניה, צרפת, איטליה ויפן) מראה עד כמה תמונת הצמיחה של ישראל בעייתית. בין אמצע שנות ה-70 ל-2007, הפער בין G7 לישראל גדל כמעט פי ארבעה. הגידול השנתי בפריון העבודה ב-G7 היה 2%, לעומת 1.4% בישראל.

חלק קטן מאוכלוסיית ישראל הזניק את ענף ההיי-טק אל מעטפת הידע

האנושי. שאר האוכלוסייה לא קיבל את הכלים או את התנאים לעבוד במשק מודרני. בתי הספר של ישראל הם הגורעים בעולם המפותח (עוד על כך במאמר המשך בסדרה זו) בעוד שהתשתית הפיזית של המדינה הוזנחה. התוצאה דומה למנוע הפועל רק עם חלק מהצילינדרים שברשותו. ולאותם צילינדרים יוצאי הדופן קשה מאוד להזיז את הרכב כולו קדימה.

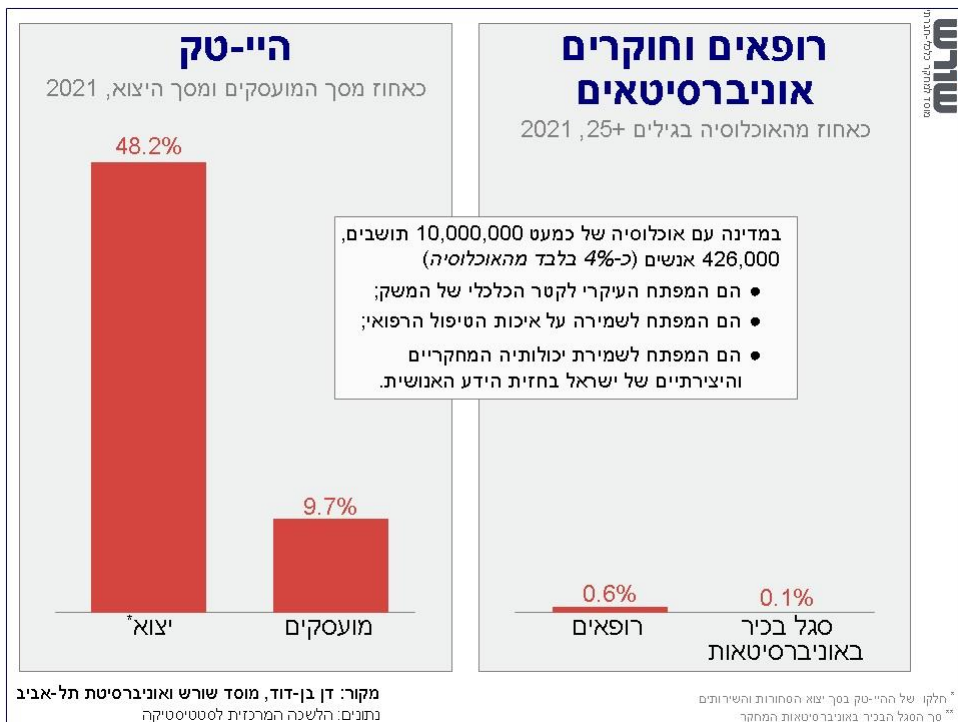
בעקבות תחילתו של המיתון הגדול בשלהי 2008, מדינות ה-G7 עברו למסלול צמיחה איטי יותר, כאשר הצמיחה השנתית של פריז העבודה שלהן ירד ל-0.6% בלבד. לאור התלות החזקה של ישראל בענף ההיי-טק שלה, ענף שהושפע פחות מהמיתון הגדול, הצמיחה בפריז העבודה של ישראל נותרה כמעט ללא שינוי, ב-1.5% לשנה.

בניגוד לדעות רווחות, הקטנת הפער בין המדינות המובילות לישראל לא נבעה משינוי גדול כלפי מעלה במסלולה של ישראל – שנשאר יציב מאוד מאז אמצע שנות ה-70 – אלא מהירידה במסלול של ה-G7. בעוד שאין שום דבר באופק המצביע על כך שישראל תעבור למסלול צמיחה חדש ומהיר יותר, סביר להניח שהאמיתות הכלליות, המתארות צמיחה ארוכת טווח יציבה, יחזרו לאפיין גם את ה-G7 ומדינות אלה יחזרו למסלול הקודם וישראל תשוב לשגת לאחור בפערים הולכים וגדלים.

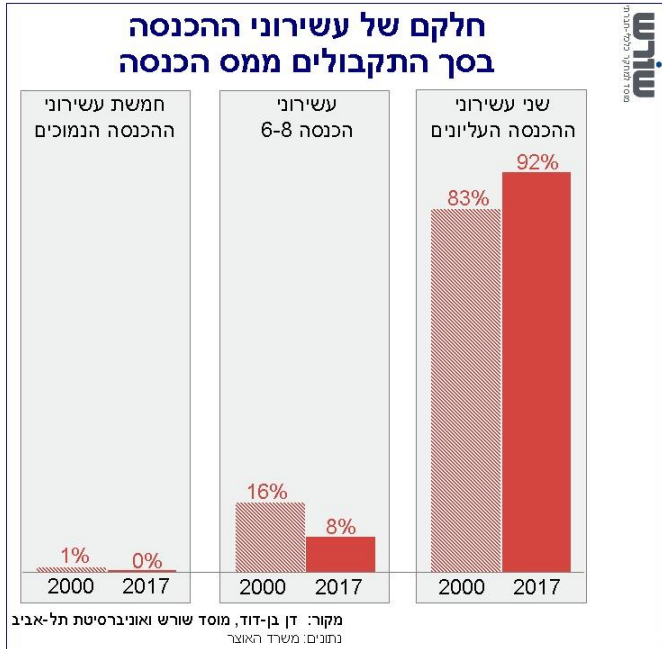
כתוצאה מכך, התמונה הגדולה הנובעת מהתרשים שלעיל אינה בת קיימא. למרות התקופה יוצאת הדופן של השנים האחרונות, ישראל לא תוכל להמשיך בנסיגתה היחסית בטווח הארוך. בעוד שיש ישראלים רבים שיישארו בארץ ויהי מה, ככל שהפער בין המדינות המובילות בעולם לבין ישראל הולך וגדל, כך גדל התמריץ של רבים לעזוב את הארץ.

חשוב לציין שבמדינה

עם אוכלוסייה המתקרבת ל-10 מיליון בני אדם, אין צורך שמיליון או שניים יעזבו כדי שישראל תקרוס. ענף ההיי-טק מעסיק רק עשירית מכוח העבודה בישראל, אך הוא אחראי לכמחצית מהיצוא של המדינה. איכות שירותי הבריאות בישראל נקבעת בסופו של דבר על ידי רופאיה. הם מהווים כחצי אחוז

מהאוכלוסייה הבוגרת (בגיל +25). רוב מובילי ההיי-טק והרופאים לומדים באוניברסיטאות המחקר מהטובות בעולם. הסגל הבכיר במוסדות אלה מהווה רק 0.1% מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל. במילים אחרות, 426,000 בני אדם אחראים לשמירת ישראל בעולם המפותח. אם מסה קריטית מהם תחליט לעזוב, ההשלכות יהיו קטסטרופליות.

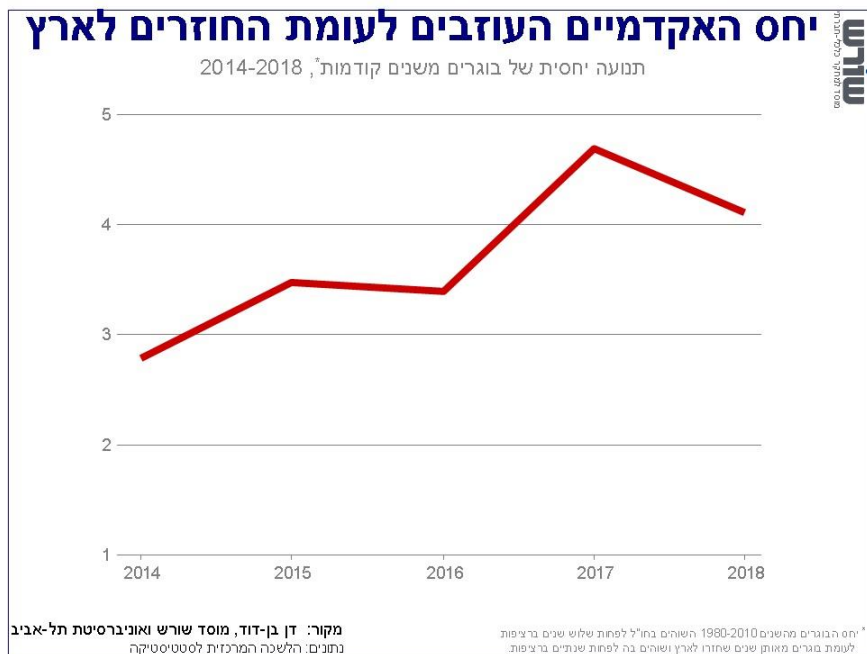
חלוקת תשלומי מס הכנסה מספקת פרספקטיבה אחרת של תלות המדינה בכתפיהם של מעטים. מחצית מהמבוגרים בישראל כל כך עניים שהם אפילו לא מגיעים למדרגת מס ההכנסה הנמוכה ביותר, ולכן אינם משלמים מס הכנסה כלל. בשנת 2017, 92% מסך הכנסות המדינה ממס הכנסה הגיעו מ-20% בלבד מהבוגרים, עלייה מ-83% מכלל ההכנסות ממס הכנסה בשנת 2000. עם הזמן, ככל שחלק גדול – וגדל – של האוכלוסייה נשאר מאחור, מצב זה רק יחמיר.

עם גידול הפער בפריון העבודה בין המדינות המובילות לישראל, לצד נטל מס הכנסה הולך וגובר על

האנשים המיומנים והמשכילים ביותר במדינה, אין זה מקרי שתהליך העזיבה כבר החל.

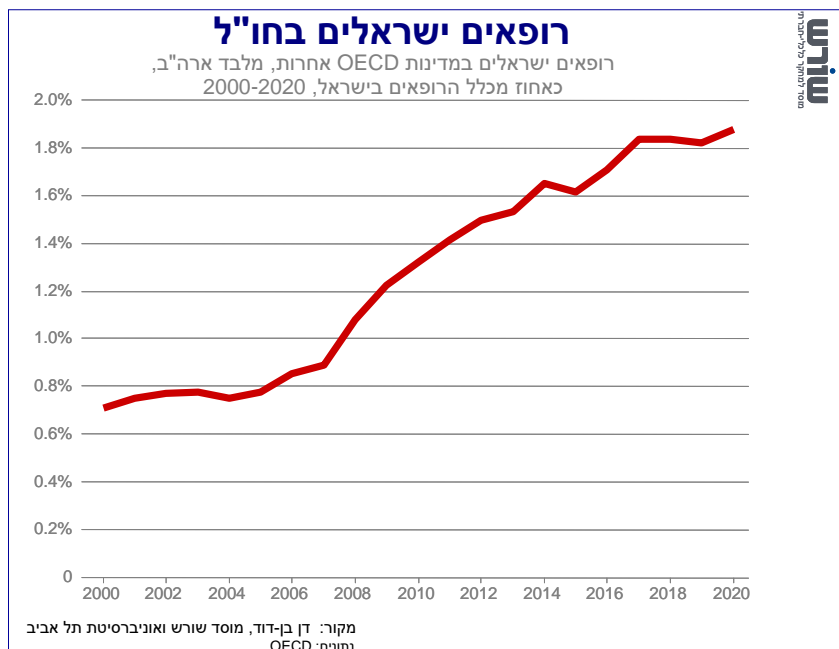
רצונה של הממשלה לבצע מהפכה משפטית לא התחיל את בריחת המוחות מישראל, אך הוא עלול

להאיץ את תהליך במידה ניכרת. בדיקה של כלל הישראלים שקיבלו תארים אקדמיים בשנים 2010-1980

מלמדת כי על כל אקדמאי ישראלי שחזר ארצה ב-2014, עזבו את המדינה 2.8. עד שנת 2018 (הנתונים העדכניים ביותר), מספר זה טיפס ליותר מ-4 עוזבים על כל חוזר. בעוד המספרים האבסולוטיים עדיין קטנים, המשך מגמה זו אינו בר קיימא.

מגמה דומה משקפת את המתרחש בקרב רופאי ישראל. בשנת 2000, מספר הרופאים הישראלים הנמצאים במדינות אחרות ב-OECD

(מלבד ארה"ב) עמד על 0.7% מסך הרופאים בישראל. במשך שני עשורים, שיעור זה עלה ביותר מפי שתיים וחצי.

העזיבה של האזרחים המיומנים והמשכילים ביותר מישראל עדיין לא הגיעה למסה קריטית. אולם הפערים ההולכים וגדלים בין מה שאנשים אלה יכולים להרוויח במקומות אחרים לבין מה שהם מרוויחים בישראל תרם ללא ספק לכיוון וליציבות של מסלולי העזיבה – במיוחד כאשר לוקחים בחשבון גם את

ההיבטים האחרים של החיים בישראל, ומה צופה העתיד.

בימים אלה, כשהממשלה החדשה רומסת את האידיאלים הליברליים של חלק גדול מכוח העבודה

המשכיל והמיומן בישראל, כדאי לעצור את התהליך ולהקדיש מעט מחשבה לסוג המדינה שבה ילדינו יצטרכו לחיות, או לעזוב.